

Martin D. Munk

Livschancer og social mobilitet

– forskellige fødselsårganges vilkår

Det viser sig, at relativt yngre fødselsårgange har ringere chance for at opnå sociale positioner som direktører/højere funktionærer end relativt ældre årgange. Yngre årgange har ligeledes større risiko for at ende i gruppen af ikke-faglærte. Dette kan forklares ud fra ændrede beskæftigelsesvilkår og uddannelsesinflation. Nogenlunde ens sociale positioner besættes over tid i stigende grad af personer med uddannelseskapital, blåstemplet og efterspurgt på arbejdsmarkedet. Disse resultater peger i retning af et mere ulige belønningssamfund.

Formålet med artiklen¹ er at analysere chancen for at indtage specifikke sociale positioner i forhold til, om man tilhører de unge eller lidt ældre kohorter – set i et stratifikationsperspektiv. Ved chance tænkes på begrebet *livschance*, der dels anvendes som et empirisk begreb, for eksempel som rækkeprocenter i en kontingenstabel (jf. Hansen 1995), og dels bruges som et mere teoretisk sociologisk begreb i Max Webers tradition, som refererer til et individs "klassesituation", det vil sige sandsynligheden for at have adgang til varer, forbrug og anerkendelse fra andre individer (Weber 1978:302; Goldthorpe 1996). Det er hensigten i nærværende artikel at analysere og diskutere livschancer ud fra en række samfundsmodeller og gennem undersøgelse af typiske yderpositioner i det sociale hierarki, det vil sige positionen direktør/højere funktionær og positionen ikke-faglært arbejder².

Udgangspunktet for analysen er et studie af Hansen (1995). Fra 1968 til 1992³ fulgtes en stikprøve af elever fra 7. klasse (panel), det vil sige en kohorte (85 procent var født i 1954). Hansen (1995) mener at vise, at social reproduktion fortsat gælder⁴, og at denne ulighed opretholdes via uddannelse, trods opbygningen af velfærdsstaten.

Kohorteperspektivet i mobilitetsstudier

Inden for mobilitets- og klasseforskningen interesserer man sig for sammenhængen mellem social oprindelse og social position, og om denne fortsat eksisterer. Navnlige i USA, England, Frankrig, Tyskland, Sverige og Holland har man undersøgt social reproduktion og mobilitet⁵. Disse studier viser en fortsat reproduktion af en ulige fordeling af de sociale positioner, med variation over tid⁶. Denne fordeling påvirkes af familieforhold, uddannelsesressourcer, køn, alder,

kohorte samt arbejdsløshed og erhvervs-erfaring, hvilket indebærer, at reproduktionen, og dermed mobilitetsmulighederne, ændres over tid⁷. Dette undersøges ved at inddrage fødselskohorte, da den indtager en særlig vigtig dimension i analysen af livschancer, som Mannheim (1952), Ryder (1965), Elder (1975) og Stinchcombe (1978) tidligere har påpeget. Ryder argumenterede for anvendelsen af kohortebegrebet som bidrag til bedre studier af social forandring.

Irwin (1995, 1996), Chauvel (2001), Egerton og Savage (2000) har i en række analyser vist, at kohorter fra 1960'erne er mere ufordelagtigt stillede end tidligere fødte kohorter, hvilket blandt andet tilskrives stor arbejdsløshed i 1980'erne og i 1990'erne. Sammenfald mellem specifikke etaper i individers livsbaner og perioder med økonomisk nedgang kan således indebære strukturelle begrænsninger i form af arbejdsløshed og manglende efterspørgsel på arbejdskraft (Irwin 1996:75-76). I Egerton og Savage (2000), et studie af unge britiske kvinders og mænds sociale mobilitet og livschancer, vises, at andelen af unge mænd i velstillede sociale lag er faldet over en tidsperiode på ti år – regnet frem til begyndelsen af 1990'erne, mens andelen af midaldrende mænd i velstillede sociale lag, er vokset. Dermed har yngre mænd sværere ved at opleve social mobilitet. Med andre ord: De sociale forskelle for givne kohorter vokser mellem yngre og ældre mænd, således at unge mænd stilles relativt set ringere på arbejdsmarkedet⁸. For kvinder ser billedet nærmest modsat ud. Disse tendenser er fundet i Frankrig, Holland og Norge⁹. I analyser af livschancer er kohortevinklen således en måde at nuancere tanken om, at køn, uddannelse og klassebaggrund alene bestemmer den sociale position. Hovedfokus er således at undersøge livschancen for at opnå sociale positioner ud fra en række bag-

grundsfaktorer som køn, uddannelse, akkumuleret erhvervs erfaring, arbejdsløshed og kohorte¹⁰.

Samfundsmodeller

I forsøget på at forklare sociale positioner er det hensigtsmæssigt at forstå mulige sammenhænge inden for rammerne af en model. Typisk forklares opnåelse af sociale positioner primært via social oprindelse og uddannelse. Jonssons modeller (1993a) giver eksempelvis en ramme for, hvilken "samfundsmodel" der knytter sig til forskellige kombinationer af relationer. Relationerne drejer sig om social oprindelse og uddannelse, uddannelse og klasseposition samt social oprindelse og klasseposition. Alt efter hvilke relationer, der faktisk er gældende, beskrives samfundet ved hjælp af seks modeller (se figur 1).

Model 1 beskriver "det lige mulighedssamfund", hvor den sociale mobilitet er stor, og uddannelse ikke er den underliggende mekanisme for mobilitet. I stedet er individuelle kompetencer afgørende, uanset uddannelse, positionen på arbejdsmarkedet og uafhængig af social oprindelse.

Martin D. Munk
Seniorforsker ved
Socialforsknings-
instituttet; Fil.dr. i
sociologi.
E-mail: mdm@sfi.dk

Model 2 beskriver "det aristokratiske samfund", hvor den sociale reproduktion er særligt stor, og hvor uddannelse ikke spiller ind på denne reproduktion. Uddannelse er et af privilegierne for bedre stillede klasser uden at være afgørende for den sociale position. I de to første modeller er uddannelse således uden indflydelse på mobilitet og reproduktion.

Model 3 beskriver "det neo-liberale samfund", hvor uddannelsesmuligheder er uafhængig af social oprindelse, men vigtig for den sociale position på

Figur 1. Betydningen af uddannelse i den sociale og kulturelle reproduktionsproces.

Uddannelse Uvigtig	Uddannelse partiel vigtig	Uddannelse vigtig
<p>MODEL 1 DET LIGE MULIGHEDSSAMFUND</p>	<p>MODEL 3 DET NEO-LIBERALE SAMFUND</p>	<p>MODEL 5 DET MERITOKRATISKE SAMFUND</p>
<p>MODEL 2 DET ARISTOKRATISKE SAMFUND</p>	<p>MODEL 4 KLASSESAMFUNDET</p>	<p>MODEL 6 DET ULIGE BELØNNINGSSAMFUND</p>

O = social oprindelse, E = uddannelsesniveau, D = klasseposition (destination). OD angiver f.eks. en pil fra O til D, altså en sammenhæng. {O ED} under det meritokratiske samfund, betyder O, at den ingen sammenhæng har med hverken destination/ social position eller uddannelse, omvendt betyder ED, at der en sammenhæng mellem uddannelse og destination/ social position (jf. Jonsson 1993a).

arbejdsmarkedet, og på samme tid arves nogle positioner som for eksempel for landmænds og selvstændiges vedkommende.

Model 4 beskriver "klassesamfundet", hvor social oprindelse virker ind på uddannelsesmuligheder, uddannelsesgrad virker ind på klasseposition, og samtidigt eksisterer der en direkte sammenhæng mellem oprindelse og klasse, for eksempel for børn af selvstændige. Hvor det neo-liberale samfund er karakteriseret ved stor mobilitet, er klassesamfundet kendetegnet ved social reproduktion. I de sidste to hypotetiske modeller er uddannelse helt afgørende for social mobilitet og reproduktion.

I model 5, "det meritokratiske samfund", er både klasseposition og uddannelsesmuligheder uafhængig af social oprindelse, og allokeringen af individerne til positionerne i klassestrukturen er udelukkende baseret på uddannelsesmeritering. Endelig er der model 6, "det ulige belønningssamfund", hvor sociale positioner overføres mellem generationer ved hjælp af uddannelsessystemet. Der er således ingen direkte sammenhæng mellem oprindelse og klasse. I stedet er det sådan, at uddannelserne sikrer de privilegerede positioner for de grupper, som er bedst stillet fra barndommen af (det kunne kaldes for det nye "klassesamfund").

Den centrale pointe i figuren er hvilken rolle, uddannelse spiller som transmissionsmekanisme for forskellige kohorters positioner. For det første kan adgangen til uddannelse være socialt betinget (klassesamfundet og det ulige belønningssamfund), og for det andet kan uddannelse være betydende for den position, man selv opnår.

På baggrund af tidligere studier i Danmark er det overvejende sandsynligt, at man relativt hurtigt kan se bort fra model 1 og model 2. Til gengæld er der

ikke klarhed om, hvilken af de andre modeller der er gældende i dag. Med henvisning til andre nationers forhold (Breen og Goldthorpe 1999) og historiske studier (Kaelbe 1985) kan det hævdes, at klassesamfundet (model 4) har været gældende langt ind i det 20. århundrede.

Hvilken model er mest sandsynlig?

Den oprindelige formulering af teorien om social og kulturel reproduktion peger på, at model 4 efter al sandsynlighed gælder, idet samfundsstrukturen, opfattet som forholdet mellem de sociale klasser (positioner) reproduceres over tid (den sociale reproduktion). Sammenhængen mellem familiebaggrund og uddannelsessystem reproduceres ligeledes (den kulturelle reproduktion) og virker som grundlag for den sociale reproduktion (jf. Bourdieu og Passeron 1977). I senere studier kom der endnu mere fokus på betydningen af uddannelse. En central tese er, at familier anvender forskellige overlevelsesstrategier, afhængig af hvor mange og hvilke ressourcer individerne i familierne råder over, samt af forhold som arv, skikke, arbejdsmarked, uddannelsessystem m.v. (se f.eks. Collins 1979; Nash 1993; Bourdieu 1996; de Graaf og Kalmijn 2001). Tankegangen er, at arbejdsmarkedet har ændret sig i efterkrigstiden, således at der er langt færre selvstændige (landmænd m.fl.). De selvstændiges firmaer var familie- og lokalt baserede og således funderet på en mekanisk solidaritet (jf. oprindelig Durkheim, se Bourdieu 1996). Nu er firmaer i højere grad baseret på arbejdsdeling/specialisering og afhængighed mellem firmaerne (det vil sige organisk solidaritet) samt politisk regulering, og på den måde ikke funderet på nære sociale bånd. Derfor er firmaernes relation til uddannelsessystemet ændret. Ifølge den tankegang sender selvstændige i endnu hø-

jere grad deres sønner og døtre til de højere læreanstalter, hvor firmaerne tidligere gav positioner videre ved overførsel af økonomisk kapital til navnlig sønnerne. Den økonomiske kapital bliver nu mere overført gennem rekonvertering¹¹ via uddannelseskapital, således at sønnerne/døtrene erhverver sig uddannelse med henblik på at føre firmaerne videre og at erhverve nye positioner på arbejdsmarkedet (Bourdieu og Boltanski 1978: 220). Deres indtrædelse i og stigende brug af uddannelsesmarkedet, som for eksempel handelshøjskoler og universitetsuddannelser (tidligere blev ingeniørhøjskolerne i højere grad anvendt), har bidraget til større konkurrence i uddannelsessystemet om de forskellige titler. Denne tese kritiseres af Robinson og Garnier (1985), som hævder, at uddannelse ikke er blevet relativt vigtigere i reproduktionen i ejerskabet af firmaer, når det sammenholdes med andre sociale lags stigende anvendelse af uddannelsessystemet, men at det på den anden side navnlig er faderens uddannelse, der betinger sønnerne og døtrene erhvervelse af uddannelse (Robinson og Garnier 1985: 264). Dette bekræftes i et nyere studie, idet styrken af sammenhænge varierer i de enkelte lande (jf. Esping-Andersen 2003). Pointen er imidlertid, at Bourdieu har fokus på konkurrencen mellem firmaejere og positioner med kulturel kapital, herunder uddannelseskapital, og ikke som Robinson og Garnier skriver (s. 266) mellem firmaejere, direktører og højere funktionærer i forhold til funktionærer, men snarere mellem grupper inden for de øverste sociale lag, det vil sige på den ene side de med mest kulturel kapital (højere funktionærer m.fl.), og på den anden side de med mest økonomisk kapital (firmaejere m.fl.).

Jonsson (1993a) mener ikke, at man mere benytter sig af en strategi, hvor økonomisk kapital konverteres til uddannel-

seskapital, da sammenhængen mellem social oprindelse og uddannelse for Sverige og Holland synes at være mindre markant end i andre europæiske lande (jf. Shavit og Blossfeldt 1993; se også Jonsson 1993b:102; Erikson 1996; Wolbers et al. 2001:6). Goux og Maurin (1997) går så vidt som til at påstå, at det meritokratiske¹² samfund gennemgående er gældende, da det primært er uddannelse, der afgør positionen. Således spiller social oprindelse ikke væsentligt ind på opnåelsen af forskellige positioner. Dette resultat modsiges af nyere forskning. Uddannelse ser i nogen grad ud til at være overvurderet i de statistiske analyser, idet man ikke i tilstrækkelig grad har kontrolleret for evner, system af dispositioner og specifikke familiemæssige forhold (jf. Cameron og Heckman 1998; McIntosh og Munk 2002), og derudover er problemet, at evner og uddannelse kan være korreleret (Peters og Mullis 1997; McIntosh og Munk 2002).

Dertil kommer, at nogle former for uddannelse giver mere afkast end andre former for uddannelse, det vil sige uddannelse kan virke som "credentials", som mere eller mindre blåstemplede meriter. Det synes åbenbart fra en del undersøgelser, at "credentials" er afgørende for at opnå sociale positioner (Nordli Hansen 1999). Eksempelvis er der i Holland i perioden 1960-1991 sket et fald i den arbejdsmæssige belønning med hensyn til uddannelsesmæssig kvalifikation, således at uddannelse virker som "credentials" (Wolbers et al. 2001:7), og dette på trods af, at en vis andel af individer opnår positioner uden uddannelse (Wolbers et al. 2001:10). En tese er derfor, at perioder med større uddannelsesmæssig ekspansion end den tilsvarende ekspansion i jobs og attraktive jobs, kan føre til stigende uddannelsesmæssig inflation. Dette indebærer formentlig, at yngre kohorter forsøger at komme ind på mar-

kedet med mere og andet uddannelse, end det var nødvendigt for ældre kohorter. Hvad angår de angelsaksiske arbejdsmarkeder, viser nogle studier dog, at der har været stigende efterspørgsel og afkast af navnlig højere uddannelse, samtidigt med et stigende udbud af uddannelse. Her har den teknologiske udvikling og ændrede organisationsformer betydet, at arbejdsmarkeder ikke har kunnet få nok uddannelse, og derfor stiger uligheden fortsat i disse lande (jf. Galindo-Rueda og Vignoles 2003:35; Sunde 2001:17). Det er således ikke entydigt, at der skulle være "for meget" uddannelse (*overeducation*) på dagens arbejdsmarkeder. Brynin (2002) peger dog gennem eget studie og andres studier på, at det ikke er al uddannelse, der giver afkast. Det kan være marginalt overuddannede, eksempelvis kvinder som på grund af familieforhold ikke fuldt ud anvender deres uddannelseskapital. Med reference til studier af 1970'erne og 1980'erne peges på manglende match mellem uddannelse og job i USA og Tyskland (Brynin 2002:638). Dette kunne samlet set pege på, at den mest sandsynlige model ligger et sted mellem model 4, 5 og 6. Diskussionen herom afrundes i konklusionen.

Empirisk studie: Data og anvendte variable

Analysen bygger på en longitudinelt studie af udtræk fra udvalgte registre fra Danmarks Statistik. Populationen omfatter den danske befolkning, og hver kohorte (1954, 1959, 1964) udgør i størrelsesordenen 70.000 mennesker. På den baggrund analyseres disse kohorter i samme alder, 31 år, for perioden 1980-1996¹³. På grund af begrænsninger i data var det ikke muligt at få et senere alders-tidspunkt, selvom det kunne have været ønskeligt at måle den sociale position senere. Der er imidlertid rimeligt belæg

for, at hovedtrenden holder, dels for den øvre og nedre del af det sociale hierarki, det vil sige både for direktør/højere funktionær og for ikke-faglært, dels når man måler fem år senere for de ældre kohorter, det vil sige, når de er 36 år¹⁴. Fordelen ved registerdata er, at det er muligt at få et tidsperspektiv ind. Et problem med undersøgelser som denne her er dog, at forældreoplysninger er relativt ringe for børn født for midten af 1950'erne. Jo længere man kommer frem i tiden, desto bedre er mulighederne for at anvende valide oplysninger om forældres uddannelse, job, indkomst osv. Et andet problem med administrative registerdata er, at de kan give anledning til klassifikationsproblemer, når for eksempel Danmarks Statistik ændrer klassifikationen for de enkelte variable over tid (se Jenkins 2000 for en generel diskussion).

De *forklarende variable*, der anvendes, er højest fuldførte uddannelse, social oprindelse, voksenuddannelse, erhvervs erfaring, arbejdsløshed, køn og kohorte. *Højest fuldførte uddannelse*, som er dannet ud fra afsluttet uddannelse, er kategoriseret som grunduddannelse, ungdomsuddannelse (gymnasieuddannelser), erhvervsfaglig uddannelse, kort videregående uddannelse, mellemlang videregående uddannelse og lang videregående uddannelse (jf. Forspaltekoder til opdeling af uddannelser på hovedgrupper, det vil sige koder til befolkningens højeste fuldførte uddannelse). *Social oprindelse* er dannet ud fra oplysninger om, hvilket fag faderen var beskæftiget ved i Folkeboligtællingen 1970 (jf. Statistiske Undersøgelser, 1985), som svarer til socio-økonomisk gruppering med reference til Dansk Fagkode (jf. Folke- og Boligtællingen 1984). Den anvendte variabel indeholder kategorierne selvstændige m.fl., direktør/højere funktionær (funktionærgruppe I + store selvstændige), funktionær (fysioterapeut, mellemtækni-

ker m.fl.), faglært, ikke-faglært og pensionist m.fl. *Erhvervserfaring* måler et kumuleret skøn over erhvervserfaringen fra 1980 og fremad og medtages for at få erfaringskapital med, det vil sige en form for "human kapital" (som dog kan opfattes som en afhængig variabel). *Arbejdsløshed* måler, om individet har oplevet arbejdsløshed i alderen 26 år til 31 år. Individet sættes til at have oplevet arbejdsløshed, hvis summen af arbejdsløshedsstimer udgør mere end 1000 timer over perioden.

Voksenuddannelse er defineret som gennemført voksenuddannelse af en vis længde versus ikke at have gennemført voksenuddannelse. Denne variabel er dannet ud fra et specifikt voksenuddannelsesregister, som i en første præliminær version blev dannet til projektet Uddannelse og Ulighed¹⁵. Det er ofte hævdet, at voksenuddannelse (AMU-kurser, merkonomfag, HF-enkeltfag m.v.) kan skabe grundlag for mobilitet og muligheder på arbejdsmarkedet, idet voksenuddannelse sammen med anden uddannelse, kontakter, formel og uformel erhvervserfaring osv. måske kan bidrage til øgede muligheder på arbejdsmarkedet, idet nye "kapitaler" antages at fremme et individs værdi på markederne. På den anden side set har flere og flere individer gennem de sidste 20-25 år gennemført en uddannelse. Det er således muligt, at udbuddet af voksenuddannelse og uddannelse er så betydeligt, at nogle uddannelsesstyper vil blive udkonkurreret på arbejdsmarkedet. Efterspørgslen på højere og højere kvalifikationer ("uddannelsesinflationen") sker under hensyntagen til udbud og efterspørgsel på arbejdsmarkedet (jf. Wolbers et al. 2001). Den *forklarede* variabel er social position, det vil sige direktør/højere funktionær (omfattende højere funktionær med og uden akademisk uddannelse)¹⁶ og ikke-faglært¹⁷.

Social mobilitet

Udgangspunktet for analysen her er således at undersøge social mobilitet i det danske samfund, hvilket siger noget om livschancerne for forskellige grupper og individer. Flere mobilitetsforskere har henledt opmærksomheden på, at noget af den sociale mobilitet kan forklares ud fra strukturelle forskydninger, da erhvervsstrukturen ændres i takt med samfundsmæssige, økonomiske og teknologiske forandringer¹⁸. Det bekræftes også i denne analyse¹⁹. Der foregår eksempelvis opadgående social mobilitet mellem nærliggende socioøkonomiske placeringer, som for eksempel for sønner fra ikke-faglært til faglært og i nogen grad til funktionær i øvrigt, hvilket gælder for alle kohorter. Individer i årgangen 1954 erfarer opadgående mobilitet fra faglært til ledende funktionær og fra "ude af erhverv" til faglært. Det tyder på, at der er opadgående mobilitet i en række sociale lag, som dog et stykke ad vejen kan tolkes som strukturel mobilitet, det vil sige mobilitet, der opstår på grund af en ændret erhvervsstruktur med en forandret efterspørgsel. Dertil kommer en nedadgående mobilitet fra selvstændig og direktør/højere funktionær til ikke-faglært, navnlig for årgangen 1964. Det ser ud til, at relativt flere sønner født i denne årgang oplever mere nedadgående mobilitet.

Men på trods af at der konstateres en betydelig mobilitet, er det dominerende indtryk, at sammenhængen mellem oprindelse og social position ser ud til at være sejlivet.

For kvinder er det mere usikkert at sammenligne faders position med egen position, end for mænd. Analysen viste, at der kunne spores en mobilitet for døtre i årgangen 1954 fra ikke-faglært til funktionær i øvrigt, og fra faglært til ledende funktionær, samt fra faglært til funktionær i øvrigt, især for 1954 og 1959 årgan-

ge. Der kunne navnlig konstateres mobilitet fra faglært til ikke-faglært for 1959 og 1964 årgange. Endvidere observeres mobilitet fra direktør/højere funktionær til ledende funktionær, og fra ledende funktionær til funktionær i øvrigt for alle. Ud fra denne analyse er det oplagt at analysere chancen/risikoen for opnå positionerne direktør/højere funktionær og ikke-faglært.

Multivariat statistisk analyse af social position

I det følgende analyseres en enkelt position for at få et overblik over, hvad der sker gennem kohorterne. Der kontrolle-

res for oprindelse, uddannelsesniveau²⁰ og køn. Gennem den opstillede krydstabel med de givne variable er det muligt at spore en kohorte effekt. 1964 søjlen udskiller sig navnlig for sønnerne i forhold til 1954 og 1959 årgangene, der har mere ens søjle procent andele (jf. tabel 1)²¹. Alle individer i tabellen har gennemført en lang videregående uddannelse, og analysen viser, at social oprindelse både indebærer opadgående mobilitet og nedadgående mobilitet. Kvinder i 1959 årgangen med baggrunden ikke-faglært og faglært har eksempelvis større sandsynlighed for at opnå positionen direktør/højere funktionær end kvinder med bag-

Tabel 1. Positionen direktør/højere funktionær særskilt for lang videregående uddannelse, år, fødselsår, køn og social oprindelse

1954	31 år, 1985		36 år, 1990	
	M	K	M	K
Selvstændig	71.2	74.6	69.0	75.8
Direktør/højere funktionær	76.5	72.0	78.6	72.4
Ledende funktionær	77.8	74.2	73.5	73.8
Funktionær i øvrigt	68.5	73.1	76.5	77.8
Faglært	72.1	72.0	70.3	69.2
Ikke-faglært	69.4	65.5	73.4	74.2
1959	31 år, 1990		36 år, 1995	
	M	K	M	K
Selvstændig	74.0	72.1	66.2	68.2
Direktør/højere funktionær	77.6	71.5	67.6	64.3
Ledende funktionær	78.1	63.2	66.7	64.3
Funktionær i øvrigt	77.8	69.0	70.4	59.0
Faglært	77.3	72.0	67.1	66.1
Ikke-faglært	73.3	75.4	63.4	58.9
1964	31 år, 1995		36 år, 2000	
	M	K	M	K
Selvstændig	51.4	58.6	Endnu ikke tilgængelige!	
Direktør/højere funktionær	59.6	59.8		
Ledende funktionær	60.5	62.3		
Funktionær i øvrigt	52.4	58.4		
Faglært	52.4	51.8		
Ikke-faglært	44.2	46.8		

grund blandt funktionærer, når de først har opnået en lang videregående uddannelse.

Det er på baggrund heraf relevant at søge forklaring på placeringer i udvalgte strata i den sociale stratifikation, svarende til analyser af "status attainment", det vil her sige social position, som eksempelvis Breiger (1995), Haveman og Wolfe (1995) har efterlyst. Det er afgørende at forbedre forklaringen af placeringen mest muligt ved at inddrage flere relevante variable. Modellen med de tre variable: social oprindelse, uddannelse og position skitseret af Jonsson (1993a) udvides med flere variable, da den ganske enkel er for simpel i forhold til at forklare placeringer i det sociale spektrum²². Chancen for at besætte bestemte sociale positioner søges således bestemt på baggrund af en række variable, som tidligere angivet. Kohorte-studier baseret på totaltællinger (registre) kan tilmed bidrage til at fjerne problemet med usikkerhed (jf. Winship og Morgan 1999).

Der anvendes en logitmodel, baseret på en binomialfordeling, til at analysere socialpositioner baseret på diskrete data (jf. Hosmer og Lemeshow 1989). Derved er det muligt at analysere sammenhænge mellem relevante variable og placering på socioøkonomisk skala. I logitanalysen anvendes en såkaldt type 3. analyse, som giver en samtidig analyse af hvilke faktorer, der betyder mest, kontrolleret for alle andre variable, som beskrevet i Agresti og Finlay (1996:434), Kreiner (1999), SAS-STAT (1996:233-315) og i Marshall, Swifts og Roberts (1997).

Analysen af direktør/højere funktionær viser (jf. tabel 2 I), at uddannelse og køn, kontrolleret for de andre variable, har effekt, og at erhvervs erfaring²³, fødselskohorte og social oprindelse har partiel effekt²⁴. Navnlig uddannelsesniveau²⁵ og køn indvirker. Kohorte spiller ligeledes ind på placeringen, hvilket for-

mentlig hænger sammen med en betydelig arbejdsløshed i perioden op til 1994/1995 (størrelsen af kohorterne er nogenlunde sammenlignelige). Individuer med direktør/højere funktionær oprindelse fra en yngre årgang har mindre chance for at besidde tilsvarende positioner, sammenlignet med lidt ældre årgange. Chancen for at blive placeret som direktør/højere funktionær er for individer født i 1959 mere end 59 procent større end for individer født i 1964. Desuden havde fødselskohorten 1954 ligeledes en bedre chance for at indtræde i denne position. Succes i denne type af livsbane stiger betydeligt med et års arbejds erfaring erhvervet mellem at individet var 26 år og 31 år (OR=3.9). Det vil sige næsten fire gange så megetsom odds ratioen for referencegruppen med mindre end et år i arbejdsstyrken. Tydeligvis er det ikke en fordel at gennemføre voksenuddannelse, snarere tværtimod. Endvidere har social oprindelse stadigvæk en betydning for besættelsen af den sociale position. Er faderen højere funktionær eller direktør, så er odds ratio 1.84, noget højere end for øvrige sociale oprindelser, navnlig individer med oprindelse blandt ikke-faglærte og faglærte grupper. Denne odds ratio ville være mere end tre gange højere, hvis man undlod at medtage højeste fuldførte uddannelse som forklarende variable (hvad en anden analyse viser, der ikke er medtaget her).

Denne trend ses for kohorter fra 1935 og frem til 1964, selvom alderen ikke er den samme²⁶. Dette er sammenligneligt med tilsvarende forhold i andre lande (Erikson og Jonsson 1998b; de Graaf og Kalmijn 2001). Noget af forklaringen på kohorteeffekten kan søges i studier, der peger på, at individer med højere funktionær/direktør baggrund ikke altid kan opretholde mindst samme position som faderen. Cooksen og Persell (1985) og Wacquant i Bourdieu (1996) gør opmærk-

Tabel 2. Social position for 31-årige personer

Parameter	I: Direktør/højere funktionær		II: Ikke-faglært	
	OR (95%, CI)	Chi Square	OR (95%, CI)	Chi Square
INTERCEPT	0.01 (0.00, 0.01)		0.12 (0.11, 0.13)	
<i>Højeste fuldførte uddannelse*</i>		31894**		25391**
Grunduddannelse	0.55 (0.50, 0.60)		5.71 (5.57, 5.86)	
Gymnasium/HHX/HTX	2.86 (2.64, 3.10)		1.91 (1.83, 2.00)	
Erhvervsfaglig uddannelse/kort videregående uddannelse	1		1	
Mellem videregående uddannelse	10.36 (9.80, 10.96)		0.39 (0.37, 0.42)	
Lang videregående uddannelse	98.61 (92.29,105.35)		0.90 (0.84, 0.95)	
Uoplyst	0.15 (0.02, 1.07)		5.38 (4.51, 6.41)	
<i>Fødselsårgang*</i>		370**		789**
1954	1.55 (1.46, 1.64)		1	
1959	1.59 (1.51, 1.67)		1.11 (1.08, 1.15)	
1964	1		1.54 (1.49, 1.60)	
<i>Social oprindelse (faders stilling)*</i>		330**		891**
Direktør/højere funktionær	1.84 (1.71, 1.99)		0.63 (0.60, 0.65)	
Funktionær	1.62 (1.50, 1.75)		0.62 (0.59, 0.65)	
Selvst./m.ægtefælle	1.33 (1.23, 1.43)		0.73 (0.70, 0.76)	
Faglært arbejder	1.32 (1.21, 1.44)		0.76 (0.74, 0.79)	
Ude af erhverv, udd.søg/pens.	1.25 (1.15, 1.36)		0.92 (0.89, 0.95)	
Ikke-faglært arbejder/Lmu	1		1	
<i>Køn*</i>		1956**		788**
Kvinder	0.39 (0.37, 0.41)		0.72 (0.70, 0.74)	
Mænd	1		1	
<i>Erhvervs erfaring*</i>		970**		5852**
+ 10 års fuldtidsbeskæft.	3.08 (2.72, 3.48)		3.05 (2.85, 3.26)	
5-10 års fuldtidsbeskæft.	2.59 (2.32, 2.88)		3.36 (3.16, 3.58)	
1-5 års fuldtidsbeskæft.	1.64 (1.48, 1.83)		3.07 (2.88, 3.27)	
Et års fuldtidsbeskæft.	3.90 (2.66, 5.72)		0.63 (0.41, 0.96)	
Under et år fuldtidsbeskæft.	1		1	
0	0.20 (0.15, 0.27)		0.09 (0.07, 0.11)	
<i>Har oplevet arbejdsløshed mellem man var 26-31 år*</i>		90**		1295**
Arbejdsløs	1		1	
ikke arbejdsløs	1.38 (1.29, 1.47)		0.60 (0.58, 0.61)	
<i>Gennemført voksen uddannelse*</i>		53**		628**
ikke voksen uddannelse	1.18 (1.13, 1.24)		0.74 (0.72, 0.76)	
voksen uddannelse	1		1	
	N=16590		N=52926	

*p=0.00001. Log likelihood mindsket mest muligt. Value/degree ligger på ca. 2 for direktør/højere funktionær og ca. 3 for ikke-faglært. ** alle parametre signifikant på 0.0001 niveau.

som på, at det ikke er alle børn (sønner) af ledere, kirurger og videnskabsmænd, som opnår samme/sammenlignelige positioner som faderen, da uddannelsesinvesteringerne i dag er blevet større på grund af uddannelsesmæssig inflation og stigende efterspørgsel efter andre typer af uddannelse end tidligere. Der er således "afvigende baner" og nedadgående mobilitet. Vejen fra uddannelse til arbejdsmarked er måske blevet vanskeligere, fordi flertydigheden i kompetencer er kompleks (Bourdieu 1996:116-123). Tidligere var det muligt at opnå mange akademiske jobs med en kandidatgrad, hvilket ofte ikke er nok i dag, hvor enten en ph.d. grad eller MBA-grad kan være afgørende som i USA, England, Frankrig. Perioder med arbejdsløshed influerer givetvis de fleste, herunder også højere funktionærer, som studier i Tyskland peger på (Gangl 1999, 2002).

I tabel 2, II analyseres positionen ikke-faglært. Det viser sig, at den anden ende af skalaen har "modsat fortegn", idet kohorte effekten er tydelig. Ingen eller lidt uddannelse øger markant risikoen for at blive ikke-faglært. Individuer i gruppen af ikke-faglærte har ofte en betydelig erhvervs erfaring. Arbejdsløshed i en vis alder og voksenuddannelse øger sandsynligheden for at blive ikke-faglært. Kvinder har større risiko end mænd for at indtage denne position. Den sociale oprindelse har ligeledes en effekt, således at børn af ikke-faglærte forældre og forældre ude af erhverv, har langt større risiko for at blive ikke-faglært end alle andre sociale oprindelsesklasser. Hvordan kan det være, at risikoen for at ende i mindre privilegerede grupper, givet forskellig uddannelse, stiger over kohorterne, det vil sige, at de som er født i 1959 og navnlig i 1964 har større risiko, end de som er født i 1954, for at ende i gruppen af ikke-faglærte? Perioden 1980-1995 var præget af relativ stor arbejdsløshed. Det kan

have indvirket negativt. Inden for gruppen af faglærte (ikke vist i tabellen) og ikke-faglærte er der imidlertid individer, som forbedrer deres livschancer ved at gennemføre voksenuddannelse, men det skal bemærkes, at der i flere tilfælde er tale om et dobbelt forløb i form af på den ene side voksenuddannelse, og på den anden side arbejdsløshed, hvilket måske kan tolkes således, at voksenuddannelse indebærer, at tiden bruges aktivt, medens man er arbejdsløs, men at det ikke umiddelbart giver positioner. I den forstand kan voksenuddannelse blive en indikator på en marginaliseringsproces²⁷.

Hvilken model passer?

For at vende tilbage til modellerne: Hvorledes kan det danske samfund karakteriseres? Er det et meritokratiske samfund, hvor jobs hovedsageligt besættes via uddannelse og ikke gennem andre forhold? Svaret er, at uddannelse er vigtigere end social oprindelse i forhold til social position, men sammenhængen mellem social oprindelse og uddannelse eksisterer stadig. Denne sammenhæng er dog i særligt grad blevet ændret med hensyn til køn, da kvinderne udgør en langt større andel af samtlige studerende ved uddannelsesinstitutionerne, herunder ved de højere læreanstalter. Det tyder på, at kvalifikationskravene er markant stigende, hvilket indebærer at selv individer med en del uddannelse ikke kan følge med. Det viser sig særligt ved analyserne, hvori kohorte optræder som uafhængig variabel. Der er formentlig tale om, at to sociale effekter virker side om side, dels en klassehabitus effekt, det vil sige dette, at individers adfærd kommer til at ligne forældrenes adfærd og forestillinger op igennem livet²⁸, og dels en "credential inflation effekt", det vil sige en ændring af reproduktionen af sociale strukturer (se også Munk 2002a). Resultaterne peger på en kombination af navnlig model 6,

det ulige belønningssamfund, og i nogen grad model 4, klassesamfundet.

Konklusion og diskussion

Det kan konkluderes, at ulige livschancer fortsat findes. Sammenhængen mellem social oprindelse, uddannelse, køn samt andre betydende forhold og social position påvirkes af hvilken årgang, man er født i. Sandsynligheden for at opnå velstillede positioner, som direktør/højere funktionær, er ringere for 1964 kohorten end for 1959 og 1954 kohorterne, alle sammenholdt ved 31 år, og det viser sig, at yngre årgange har større risiko for at ende i gruppen af ikke-faglærte. Tendensen er i øvrigt mere udtalt for mænd end for kvinder.

Dette resultat kan tolkes som en faldende mobilitet. Det er rimeligt signifikant og overraskende, idet resultatet er betinget af opnået uddannelse, hvilket indebærer, at der på makroplan samtidigt kan være fald i størrelsen af gruppen af ikke-faglærte og stigning i gruppen af direktør/højere funktionærer, takket være øget uddannelse i samfundet. Udviklingen af en mere uddannet befolkning betyder, at børn af ressourcestærke familier er under konstant pres for at foretage stadig større investeringer i uddannelse (Munk 2002b; Goldthorpe 1996: 494). Det er et individs samlede relation til arbejdsmarkedet, ikke alene den totale uddannelse, der er afgørende. Den relative placering på arbejdsmarkedet er også bestemt ud fra konkurrenternes placering på et givet tidspunkt. Knapheden på attraktiv uddannelse og dermed de uddannelser, der er i høj kurs, er med til at afgøre hvem, der opnår hvilke positioner. Virksomheder og institutioner efter spørger en bedre og mere kvalificeret arbejdskraft med stigende fokus på effektivisering, øget produktivitet og international konkurrence. Dette kan bidrage til en mere ulige stratifikation, som dog ikke

behøver at være permanent. Denne argumentation støttes af internationale undersøgelser i 1990'erne.

Kohorteeffekter kan tolkes som strukturelt betinget og som resultatet af ændrede livsbaner. Det er dog ikke afklaret, hvad der betyder mest (Brynin 2002), idet han påpeger, at der mangler teoretisk argumentation i den sociologiske litteratur. Man kan imidlertid forklare resultaterne ud fra begrebet strukturel homologi (jf. Bourdieu 1996), en historisk sammenhæng mellem forskellige områder af samfundet (arenaer, felter etc.), der påvirker forholdet mellem bestemte uddannelser og bestemte dele af arbejdsmarkedet, eksempelvis velstillede positioner eller det at være på randen af arbejdsmarkedet. Dette alene forklarer ikke den faldende mobilitet. Ændrede livsbaner bidrager til en forandret stratificering af det danske samfund. Den faldende mobilitet i privilegerede klasser udtrykker givetvis andre konverteringsstrategier, som sigter på nye sektorer på arbejdsmarkedet set i forhold til social oprindelse. Helt generelt vil det være tilfældet for de individer, som ikke klarer at gennemføre blåstemplede og efterspurgte uddannelser. Individer som heller ikke lykkes karrieremæssigt på arbejdsmarkedet, som mest sandsynligt ses i de lidt yngre kohorter, ender måske også i højere grad med ikke-faglærte positioner eller i andre positioner. Dette billede peger på nye typer af stratificering med en ulige belønningsmekanisme som præmis i det danske samfund.

Noter

1. Artiklen er baseret på registerdata, som blev oparbejdet og analyseret ved Center for Registerforskning og Aalborg Universitet i 1998-2001 og ved Socialforskningsinstituttet i 2002. Anne Mette Johansen og Gerda Engholm takkes for god hjælp og kommentarer. Artiklen er forbedret gennem kommentarer og nyttige forslag fra referee, Jens Bonke, Erik Jørgen Hansen, Azhar Hussain, Jan Høgelund, Mads Meier Jæger samt fra redaktionen. De takkes alle.
2. Syv positioner er blevet analyseret (jf. Munk 2000). Her præsenteres de to.
3. Er senest fulgt op med en ny runde i 2001. McIntosh, J. og Munk, M.D.: *Educational Attainment and Mobility in Denmark: Results from the Danish Longitudinal Survey, Working Paper*, København: Socialforskningsinstituttet, 2003 har analyseret dele af materialet. Desuden er dele analyseret i: Jæger, M., Munk, M. D. og Ploug, N.: *Ulighed og livsløb, rapport 03.10*, København: Socialforskningsinstituttet, 2003.
4. I Munk (2001) er andre danske og internationale undersøgelser beskrevet og analyseret.
5. Blau og Duncan 1967; Featherman og Hauser 1978; Sørensen 1986; Hauser 1998; Erikson og Goldthorpe 1992; Boudon 1973; Bourdieu og Passeron 1979; Bourdieu 1986; Merllié 1994; Goux og Maurin 1997; Blossfeld og Stochmann 1999; Heinz 2001; Erikson og Goldthorpe 1992; Jonsson 1993a; Erikson og Jonsson 1998b.
6. Inden for nyere sociologisk teori diskuteres, om man fortsat kan operere med disse kategorier og begreber (Miller 1998; Noble 2000).
7. Jf. også Boudon 1974; Bourdieu og Passeron 1977; Bourdieu 1996; Erikson og Goldthorpe 1992; Erikson og Jonsson 1998b; Marshall, Roberts og Swift 1997; Shavit og Müller 1998; de Graaf og Kalmijn 2001.
8. Dette bekræftes senest i et studie af Blanden, Jo et al. "Changes in Intergenerational Mobility in Britain", I: Corak, M., *Generational Income Mobility in North America and Europe*, Cambridge University Press, 2003.
9. Jf. Chauvel 2001; Chenou 2001; Elstad 2000; Nordli Hansen 1999; Munk 2002a.
10. DiPrete påpegede allerede i 1990, at man med fordel kan bruge log-lineære modeller med covariater. Analysen af data vil antagelig pege på, at det er nødvendigt at kombinere flere af modellerne for at forklare hvilken samfundstype, der er mest dækkende i forhold til de faktiske resultater, hvor eksempelvis kohorte indgår. Analysemodellen benyttes således til at fortolke de empiriske resultater, idet jeg anvender en model med brug af logitanalyse.
11. Det vil sige forvandlinger og investeringer, der virker socialt reproduktivt.
12. Goldthorpe 1996.
13. Dette gøres ved at sætte intervallet mellem to kalenderår og to fødselskohorter til fem år, således at tiden ud ad den vandrette tidsakse passer med den lodrette aldersakse (jf. Fisker et al. 1995:294).
14. I en række analyser anvendtes 36 år for de individer, som er født i 1954 og 1959, idet de ikke præsenteres her. Spørgsmålet om kohorte er ikke så enkel, da sandsynligheden for en begivenhed samtidigt kan være påvirket af kohorte, alder og periode, jævnfør Fienberg og Mason (1979), Glenn (1983), Blossfeld (1986). Hansen (1995) argumenterer for i sin studie, at det er i orden at sammenholde "generationers" placering i samfundet trods forskellige faser i livsbanen (formelt set er der tale om en kohorte, jf. Hansen 1995:85, note 2). Han skriver på side 103: "Bornegenerationen var i 1992 ikke helt så gammel, som forældrene i gennemsnit var, dengang generationen første gang blev interviewet i 14-års alderen. Godt 60 pct. af forældrene var født i perioden 1920 til 1930 og var således i 1968 fra 38 år til 48 år. Sammenholder vi generationens placering i samfundet i 1968 med dens børns placering et kvart århundrede senere, i 1992, er det således ikke en sammenligning mellem helt identiske faser i livsforløbet. Forskellene mellem de to generationers samfundsmæssige placering er imidlertid så stor, at den mindre forskel i placering i livsforløbet formodentlig er helt underordnet".
15. Et projekt støttet af et velfærdsforskningsprogram i 1997-2001 (se evt. www.forsk.dk). Dannelsen af registret blev gennemført i et samarbejde med Karsten Kühl, Danmarks Statistik.

16. Højere funktionærer dækker over mange forskellige individer og uddannelser. Man kunne således splitte nogle af kategorierne op i flere andre med flere detaljer. Zangenbergs studier (1997) viser for eksempel, at cand.polit' er har en større gennemsnitlig indkomst end humanistiske kandidater (se også Nordli Hansen 1999).

17. Udgangspunktet for denne variabel er ASOCIO, som anvendes på data op til og med 1996. Herefter anvendes SOCIO i Danmarks Statistik.

18. Flere mobilitetsforskere (herunder Erikson og Goldthorpe 1992; Noble 2000) har været optaget af at analysere det, man kunne kalde for de reelle livschancer, som i mainstream mobilitetsanalyserne betyder, at man forsøger at tage højde for strukturændringerne. Hansen (1995) mener dog her, at et opadgående socialt mobilt individ har reelle livschancer, uanset om det skyldes forbedring af hans/hendes relative chancer i en odds ratio beregning eller det skyldes strukturændringer. Denne sondring kan han eller hun være ligeglad med (se i øvrigt Munk 2003).

19. Det viser social mobilitetstabeller opdelt på kohorte og køn. Disse tabeller kan rekvireres fra forfatteren (mdm@sfi.dk).

20. For at sammenligne betydningen af LVU-uddannelse for forskellige kohorter kunne man ideelt set på grund af uddannelsesinflationen opdele på studieretninger. Så kunne man tage højde for den hypotese, at humanistiske uddannelser har mindre "værdi" for de yngre end for de ældre generationer, mens for eksempel økonom eller ingeniøruddannelserne har opretholdt deres "værdi". Præliminære analyser, hvor man anvender en DUN (variabel med detaljeret uddannelsesniveauer), tyder på, at det er tilfældet (se også Erikson og Jonsson 1998a). Imidlertid mener jeg godt man kan anvende LVU i analyserne, da den er rimelig signifikant.

21. For 1954 og 1959 årgangene observeres en vis variation fra de er 31 år til de 36 år, der dog generelt set ikke er betydelig

22. Her anvendes som udgangspunkt variabelen ASOCIO, idet jeg har kodet direktører og højere funktionærer til en gruppe. Det er en sammenlægning af direktører og overordnede funktionærer (svarende til FI i gamle

dage!) jf. Folke- og boligtællingen 1984.

23. Sammenhængen mellem uddannelse og position svækkes ikke ved at anvende erhvervs erfaring.

24. En medtaget interaktionseffekt mellem kohorte og uddannelse i analysen af direktør/højere funktionær blev testet ud. Således er resultatet rimeligt robust.

25. Her er det vigtigt at understrege, at estimatet og dermed odds ratioen for uddannelse formentlig er overvurderet, idet både positionen direktør/højere funktionær (y) og uddannelsesvariabelen (x) er påvirket af samme uobserverede variable (uddannelse kan være endogen/afhængig), som for eksempel karakteristika ved individerne (evner, dispositioner etc.), der ikke via registerdata er oplysninger om. Desværre er det ikke muligt at finde instrumenter, der løser problemet, hvormed uddannelsesestimatet formentlig opsamler noget effekt fra andre variable, dels fra uobserverede variable, dels fra social oprindelse m.fl. Ydermere kan sådanne analyser give selektionsproblemer, når der vælges én social position. I det følgende ses samme analyse under forudsætning af, at lang og mellemlang videregående uddannelse sammenlægges; herved mindskes størrelsen af odds ration for lang videregående uddannelse (se tabel 2). Grunduddannelse: 0.52 (0.48,0.56), Gymnasium/HHX/HTX: 2.44 (2.25,2.65), ERHVFAGLIG UDD/KVU: 1, MVU/LVU: 21.97 (20.90,23.09), Uoplyst: 0.13 (0.02, 0.95).

26. Analysen er ikke vist her. Det er dog værd at notere, at der kan være individer, som skifter social position, når de bliver ældre end de 31 år.

27. Det, der imidlertid for alvor batter, når det drejer om livschancer på arbejdsmarkedet, er ændrede jobmuligheder (beskæftigelsesstruktur) (se f.eks. Hassler, Mora og Zeira 2002).

28. Her defineres habitus som et sæt af erhvervede dybtliggende dispositioner til at opfatte og vurdere verden. Tesen fra sociologisk og psykologisk forskning er, at habitus læres i barndommen, således at social adfærd udføres på måder, der ligner forældrenes adfærd.

Litteratur

- Agresti, Alan og Finlay, Barbara 1996: *Statistical Methods for the Social Sciences*. New Jersey: Prentice Hall.
- Blau, Peter M. og Duncan, Otis Dudley 1967: *The American Occupational Structure*. New York: John Wiley & Sons (med Andrea Tyree).
- Blossfeld, Hans-Peter og Stockmann, Reinhard 1999: "Guest Editors' Introduction, The German Dual System in Comparative Perspective". *International Journal of Sociology*, 28:3-28.
- Blossfeld, Hans-Peter 1986: "Career opportunities in the Federal Republic of Germany: A dynamic approach to the study of life course, cohort and period effects". *European Sociological Review*, 2:208-225.
- Boudon, Raymond 1973: *Mathematical Structures of Social Mobility*. Amsterdam: Elsevier Scientific Publishing Company.
- Boudon, Raymond 1974: *Education, Opportunity, and Social Inequality*. New York: Wiley.
- Bourdieu, Pierre 1973: "Cultural Reproduction and Social Reproduction". I Brown, R.: *Knowledge, Education and Cultural Change*, 71-112. London: Tavistock Pub.
- Bourdieu, Pierre 1986: *Distinction*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Bourdieu, Pierre 1996: *The State Nobility*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, Pierre og Passeron, Jean-Claude 1977: *Reproduction in Education, Society and Culture* (2.udg. 1990). London: Sage Publications.
- Bourdieu, Pierre og Passeron, Jean-Claude 1979: *The Inheritors. French students and their relation to culture*. Chicago: The University of Chicago.
- Bourdieu, Pierre og Boltanski, Luc 1978: "Changes in social structure and changes in the demand for education". I: Giner, S. og Archer, M.S.: *Contemporary Europe. Social Structures and Cultural Patterns*, 197-227. London: Routledge and Kegan Paul.
- Breen, Richard og Goldthorpe, John H. 1999: "Class inequality and meritocracy: a critique of Saunders and an alternative analysis". *British Journal of Sociology*, 50:1-27.
- Breiger, Ronald L. 1995: "Social Structure and the Phenomenology of Attainment". *Annual Review of Sociology*, 21:115-136.
- Brynin, Malcolm 2002: "Overqualification in employment". *Work, Employment and Society*, 16:637-654.
- Cameron, Stephen V. og Heckman, James J. 1998: "Life Cycle Schooling and Dynamic Selection Bias: Models and Evidence for Five Cohorts of American Males". *Journal of Political Economy*, 106:262-333.
- Chauvel, Louis 2001: *Educational Growth and Cohort Changes of Social Structure in France and United States (1968-2000)*. Paper presented at European Societies or European Society? *Euro-Conference on European Welfare States and the Changing Life Course*. Holland, October 6-10.
- Chenou, Alain 2001: "Review Essay", *European Sociological Review*, 17:75-80.
- Collins, Randall 1979: *The Credential Society*. New York: Academic Press.
- Cooksen Jr., Peter og Persell, Caroline 1985: *Preparing for Power: America's Elite Boarding Schools*. New York: Basic Books.
- DiPrete, Thomas 1990: "Adding Covariates to loglinear models for the study of social mobility". *American Sociological Review*, 55:757-773.
- Egerton, Muriel og Savage, Mike 2000: "Age Stratification and class formation: a longitudinal study of the social mobility of young men and women". *Work, Employment and Society*, 14:23-49.

- Elder, Glen 1975: "Age differentiation and the life course". *Annual review of sociology*, 1:165-190.
- Elstad, Johan I. 2000: "Social background and life chances in Norway: Persisting inequalities throughout 20th century". *Yearbook of Sociology*, 5.1:93-119.
- Erikson, Robert og Goldthorpe, John 1992: *The Constant Flux*. Oxford: Clarendon University Press.
- Erikson, Robert og Jonsson, Jan O. 1998a: "Social Origin as an Interest-bearing Asset: Family Background and Labour-market Rewards among Employees on Sweden". *Acta Sociologica*, 41:19-36.
- Erikson, Robert og Jonsson, Jan O. 1998b: "Qualifications and the Allocation Process of Young Men and Women in the Swedish Labour Market". I: Shavit, Y. og Müller, W.: *From School to Work, A Comparative Study of Educational Qualifications and Occupational Destinations*. Oxford: Clarendon Press.
- Erikson, Robert 1996: "Explaining Change in Educational Inequality – Economic Security and School Reforms". I: *Can Education be Equalised? The Swedish Case in Comparative Perspective*. 95-112. Boulder: Westview Press.
- Esping-Andersen, Gøsta 2003: "What Might Create more Equal Opportunity? Money, Cultural Capital, and Government". I: Corak, M.: *Generational Income Mobility in North America and Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Featherman, David L. og Hauser, Robert M. 1978: *Opportunity and Change*. New York: Academic Press.
- Fienberg, Stephen og Mason, William 1979: "Identification and Estimation of Age-Period-Cohort Models in the analysis of Discrete Archival Data". *Sociological Methodology*, 9:1-67.
- Fisker, Kjeld et al. 1995: *Praktisk Statistik for Samfundsvidenskaberne*. København: Akademisk Forlag.
- Folke- og Boligtællingen 1984: *Landstabelværk*. København: Danmarks Statistik, bilag 1.
- Galindo-Rueda, Fernando og Vignoles, Anna 2003: *Class Ridden or Meritocratic? An Economic Analysis of Recent Changes in Britain*. Centre for the Economics of Education, London School of Economics and Political Science .
- Gangl, Markus et al. 1999: *Education and Unemployment, patterns of labour entry in France, United Kingdom and West Germany*. Working paper, Mannheim, MZES, January.
- Gangl, Markus 2002: "Changing Labour Markets and Early Career Outcomes: Labour Market Entry in Europe over the Last Decade". *Work, Employment and Society*, 16:67-90.
- Glenn, Norval D. 1983: *Cohort Analysis*. Beverly Hills: Sage.
- Goldthorpe, John H. 1996: "Class analysis and reorientation of class theory: the case of persisting differentials in education". *British Journal of Sociology*, 47:481-505.
- Goux, Dominique og Maurin, Eric 1997: "Meritocracy and Social Heredity in France: Some Aspects and Trends". *European Sociological Review*, 13:159-178.
- De Graaf, Paul M. og Kalmijn Mathijs 2001: "Trends in the Intergenerational Transmission of Cultural and Economic Status". *Acta Sociologica*, 44 :51-66.
- Hansen, Erik Jørgen. *En generation blev voksen*. København: Socialforskningsinstituttet, rapport 95:8, 1995 (engelsk resumé 1996).

- Hassler, John; Mora, José og Zeira, Joseph 2002: *Inequality and Mobility*. Harvard: John F. Kennedy School of Government, Harvard University, RWP-02-009.
- Hauser, Robert M. 1998: *Intergenerational Economic Mobility in the United States: Measures Differentials and Trends*. Department of Sociology, Center for Demography and Ecology, University of Wisconsin-Madison.
- Haveman, Robert og Wolfe, Barbara 1995: "The Determinants of Children's Attainments: A Review of Methods and Findings". *Journal of Economic Literature*, 33:1829-1878.
- Heinz, Walter 2001: "Life Course: Innovations and Challenges for Social Research". *Current Sociology*, 49:29-45.
- Hosmer, David og Lemeshow, Stanley 1989: *Applied Logistic Regression*. New York: John Wiley.
- Irwin, Sarah 1995: "Social Reproduction and the change in the transition from youth to adulthood". *Sociology*, 29: 293-315.
- Irwin, Sarah 1996: "Age related distributive justice and claims on resources". *British Journal of Sociology*, 47:68-92.
- Jenkins, Richard 2000: "Categorisation: Identity, Social Process and Epistemology". *Current Sociology*, 48:7-25.
- Jonsson, Jan O. 1993a: "Education, Social Mobility, and Social Reproduction in Sweden". I: Hansen, E.J.; Ringen, S.; Uusitalo, H. og Erikson, R.: *Patterns and Change, Welfare Trends in the Scandinavian Countries*:91-118. New York: M. E. Sharpe.
- Jonsson, Jan O. 1993b: "Persting Inequalities in Sweden". I: Shavit, Y. og Blossfeld, H-P: *Persistent Inequality: Changing Educational Attainment in Thirteen Countries*:101-132. Boulder/Oxford: WestviewPress.
- Kaelbe, Hartmut 1985: *Social Mobility in the 19th and 20th Centuries*. Warwickshire: Berg Publishers.
- Kreiner, Svend 1999: *Statistisk problemløsning*. København: Djøf-forlaget.
- Mannheim, Karl 1952: *Essays on the Sociology of Knowledge*. London: Routledge/Kegan Paul.
- Marshall, Gordon; Swift, Adam og Roberts, Stephen 1997: *Against the odds*. Oxford: Oxford University Press.
- McIntosh, James og Munk, Martin D. 2002: *Mobility: A Critical Appraisal*. Working Paper 11: København: Socialforskningsinstituttet.
- Merllié, Dominique 1994: *Les enquêtes de mobilité sociales*. Paris: PUF.
- Miller, Robert L. 1998: "The Limited Concerns of Social Mobility Research". *Current Sociology*, 46:145-163.
- Munk, Martin D. 2000: *Social Inequality in the Welfare State*. CCWS Working Paper 17. (www.ccws.dk)
- Munk, Martin D. 2001: "Social elimination. Uddannelse som ulighed og strukturel homologi". I: Petersen, K. A.: *Praktikker i Erhverv og uddannelse*:225-271. København: Akademisk Forlag.
- Munk, Martin D. 2002a: "Institutionalised Legitimate Informational Capital in the Welfare State. Has Policy Failed?" I: Torres, C. og Antikainen, A.: *The International Handbook of Sociology of Education: An International Assessment of New Research and Theory*:285-302. Boulder: Rowman & Littlefield Publisher.
- Munk, Martin D. 2002b: "Uddannelse – Et policyinstrument og betingelse for magt". *Social Kritik*, nr. 83:40-46.
- Munk, Martin D. 2003: *Social mobilitet. Social mobilitet i Danmark – set i et internationalt perspektiv*, rapport. København: Socialforskningsinstituttet.
- Nash, Roy 1993: *Succeeding Generations*. Auckland: Oxford University Press.

- Noble, Trevor 2000: "The Mobility Transition: Social Mobility Trends in the First Half of the Twenty-First Century". *Sociology*, 34:35-51.
- Nordli Hansen, Marianne 1999: "Utdanningspolitikk og ulikhet. Rekruttering til høyere utdanning 1985-1996". *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 2:172-203.
- Peters, H. Elisabeth og Mullis, Nathalie C. 1997: "The role of Family Income and Sources of Income in Adolescent Achievement". I: Duncan, G.J. og Brooks-Gunn, J.: *Consequences of Growing Up Poor*, 340-381. New York: Russel Sage Foundation.
- Robinson, Robert V. og Garnier, Maurice A. 1985: "Class Reproduction among Men and Women in France: Reproduction Theory on Its own Ground". *American Journal of Sociology*, 91:250-80.
- Ryder, Norman B. 1965: "The Cohort as a Concept in the Study of Social Change". *American Sociological Review*, 30:843-861.
- SAS-STAT Manual 1996: *The Genmod Procedure*, 6.11:kapitel 10. Cary: SAS-Institute.
- Shavit, Yossi og Blossfeld, Hans-Peter 1993: *Persistent Inequality: Changing Educational Attainment in Thirteen Countries*. Boulder: Westview Press.
- Shavit, Yossi og Müller, Walter 1998: *From School to Work, A Comparative Study of Educational Qualifications and Occupational Destinations*. Oxford: Clarendon Press.
- Stinchcombe, Arthur 1978: *Generations and cohorts in social mobility: Economic development and social mobility in Norway*. Memorandum nr. 18. Oslo: INAS, ISF.
- Statistiske Undersøgelser, 1985: nr. 41, bilag 6. København: Danmarks Statistik.
- Sunde, Uwe 2001: *Human Capital Accumulation Education and Earnings Inequality*. IZA working paper 310.
- Sørensen, Aage B. 1986: "Theory and methodology in social stratification". I: Himmelstrand, U.: *Sociology: from crisis to science? The sociology of action*: 79-95. London: Sage Publications.
- Weber, Max 1978 [1922]: *Economy and Society*, vol. 1 + 2. Berkeley: University of California Press.
- Winship, Christopher og Morgan, Stephen 1999: "The Estimation of Causal Effects from Observational Data". *Annual Review of Sociology*, 25:659-706.
- Wolbers, Maarten H.J. et al. 2001: "Trends in the Occupational Returns to Educational Credentials in the Dutch Labor Market: Changes in Structures and in the Association". *Acta Sociologica*, 44:5-19.
- Zangenberg, Carsten U. og Zeuthen, Hans E. 1997: "Den hvide hue – hvad fører den til?". København: Danmarks Statistik.